

1

ŠAPŠALO SERAJOS (F 143) rankraščių fondo

A P Ž V A L G A

Šapšalo S. fondą sudaro (1630^v) ^{rankraščių} prancūzų, rusų, lenkų, vokiečių, bulgarų, rumunų, anglų, lietuvių, turkų, persų, karaimų, hebrajų, arabų, ukrainiečių, jugoslavų, vengrų, čekų, kalbomis 1625 - 1961 m. laikotarpio.

Gauta 1962 m. iš palikuonių Vilniuje. Papildymai gauti 1984 m. ir 1986 m. iš Romualdo Firkovičiaus, PRPI bendradarbio.

Hadży Seraja Šapšalas, sūnus Marko ir Ak - Bijke, gimė 1873 m. Bachčisarajuje (Kryme). Tėvai vertėsi vynuogių ir vaismedžių auginimu. Nuo 7 m. Seraja lankė parapijos mokyklą prie Kenesos Bachčisarajuje, kur dėstomoji kalba buvo tėvų, turkų - totorių. Vienuolikos metų pasiūstas į Petrapilį išmoko valstybinę kalbą ir po dviejų metų įstojo į privačią Gurevičiaus rusų gimnaziją, veikusią valstybinės gimnazijos teisėmis. 1894 m. baigė, būdamas 21 metų.

Kiekvienais metais trijų mėnesių atostogas praleisdavo Kryme, kur studijavo karaimų teologiją, be to, lygiagrečiai su gimnazijos atestatu, Karaimų Dvasiškoji vadovybė suteikė ^{jam} kandidato laipsnį, ^{kaip} užimtą vietą dvasinėje hierarchijoje.

Tais pačiais 1894 m. įstojo į Peterburgo universiteto Rytų kalbų fakultetą arabų - persų - turkų - totorių klasei, tuo pat metu klausė ir senovės žydų kalbos kursą pas prof. Kokovceva ir Hvolsoną.

Būdamas studentu du kartus pabuvojo Turkijoje praktiškai įsisavinant turkų ^{kaip} kalbą, Peterburge artimai bendravo su studentais totoriais ir Musulmonų labdarybės draugija, kuriai tuomet vadovavo generolas Sultan - Gazi - Vali Hannas pagal kilmę kirkizas. Generolas ir Šapšalas artimai bendravo, kartu dažnai lankydavosi Turkijos pasiuntinybėje ir Persijos misijoje draugijos reikalais. Tai suvaidino gana svarbų vaidmenį jo gyvenime. 1899 m. Šapšalas baigė universitetą gaudamas pirmo laipsnio diplomą, paliekamas pasiruošti į turkų - totorių literatūros profesorių. 1900 m. persų pasiuntinybė kreipėsi į Universitetą, prašy-

dama vieną iš jaunų profesorių sutikti užimti Lukmano mokyklos prie persų sosto mokytojo vietą, dėstyti kalbas sosto įpėdiniui. 1900 m. sausio mėn. gavęs universiteto leidimą, Šapšalas išvyko į Persiją. Šešis metus pragyveno sosto įpėdinio rezidencijoje Taurize (Tebrize), svarbiausiame Persų Azerbaidžano mieste, kurį tuo metu valdė sosto įpėdinis Mahametas Ali. Čia Šapšalas gavo hano vardą ir Edip - us - Sultono titulą (sultono literatas). Šis vardas buvo gerbiamas liaudies masėse. Po Muzafer - ed - Din Šacho mirties 1906 m. Šapšalas kartu su jaunuoju įpėdiniu persikelia į Teheraną, kur pragyveno tik du metus. Netrukus pasiprašo atleidžiamas, nes nenori būti įtrauktas į dvaro intrigas ir šalies politiką; nesutaria su Persijos reakcijos šalininku šacho patikėtinu Emir - Džengul [1905 - 1911 m. laikotarpis - Persijos revoliucija. 1908 - 1909 m. sukilimas, kuriam vadovavo Satan - chanas ir Bagyr - chanas ir kt. demokratai. 1909 m. IV. sukilimą numalšino Rusijos kariuomenė. Į Rusiją grįžta 1908 m., o praėjus metams po grįžimo Mahometas - Ali Šachas nuverčiamas.

Po sugrįžimo 1909 m. pavasarį Šapšalas gavo tarnybą Užsienio Reikalų Ministerijoje, taip pat dėstė rytų kalbas universitete ir specialioje mokykloje URM valdininkams. Kartu dirbo kitose mokslo organizacijose.

1911 m. Peterburge įkurta Rusų Orientalistų draugija. Tikraisiais nariais į ją buvo priimami tik asmenys, baigę Peterburgo universitete rytų kalbų fakultetą, taip pat baigę Maskvos Lazarevo Rytų kalbų institutą bei Vladivostoko Tolimųjų rytų institutą. Išimties tvarka dar buvo priimami Rytų šalių tyrinėjimui pasišventę mokslininkai, publicistai. Rusų Orientalistų draugija turėjo dvi sekcijas: Artimųjų ir Tolimųjų rytų. Artimųjų Rytų sekcija domėjosi musulmoniškais šalimis. Tolimųjų Rytų - Mongolija, Kinija, Japonija. Draugija turėjo savo leidinį - "Vostočnij viestnik". Šiai draugijai S. Šapšalas priklausė iki pabaigos, redagavo pagrindinę leidinio "Vostočnij Sbornik" dalį.

Šiuo laiku Šapšalas išrinktas Geografų draugijos (etnografijos sk.), Archeologinės draugijos Rytų skyriaus, Taurijos mokslinės archyvinės komisijos ir kt. tikruoju nariu.

Šapšalas visada aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. Būdamas universiteto pirmo kurso studentu 1895 m., Taurijos Karaimų Dvasinės valdybos pavedimu, Šapšalas sudaro karaimų tvirtovių aprašą, su trumpomis žiniomis apie karaimus. 1896 m. šis darbas išleistas Sankt Peterburge, pavadintas " Karaimai ir Čufut - Kale Kryme".

1911 m. Šapšalas vienbalsiai išrenkamas Trakų hachanu, bet nuo šių pareigų atsisako, motyvuodamas, kad esąs per jaunas tokiai atsakingai misijai. Tačiau po nepilnų 5 m., mirus Taurijos hacha-

nui S.M.Panpulovui, į Petrapilį pas Šapšalą atvyko 20 karaimų parapijų ir Krymo gubernatoriaus atstovų su prašymu užimti Krymo Hachano pareigas, nes kitu atveju karaimai praranda teisę patys išsirinkti savo tikybos vadovą. Šapšalas sutinka ir 1915 m. spalį išvyksta į Krymą. Apsigyvena Eupatorijoje, dvasiniame karaimų centre. Čia Š. įsteigia nacionalinę karaimų biblioteką - "Karaj Bitikligi" (virš 4.000), Karaimų Nacionalinį muziejų, parapijinę mokyklą su dėstoma tiurku kalba, įvedė karaimų istorijos dėstymą Aleksandrijos dvasinėje mokykloje. Rūpinosi karaimais - pabėgėliais iš Lenkijos, įkūrė karaimų auditoriją, kur buvo vaidinami spektakliai iš karaimų gyvenimo karaimų kalba. Šapšalui daug padėjo Eupatorijos lordas - meras S.E.Duvasas. Kiti žymūs Š. šalininkai ir rėmėjai - senatorius Sultan Krym - Girėjus, hazanas Tovijas Levi ir kt. 1918 m. Šapšalas areštuojamas, kiek vėliau paleistas, o 1919 m., bolševikams vėl užėmus Krymą, galutinai nutrūksta veikla. Š. priverstas emigruoti į Turkiją. Apsigyvena Konstantinopolyje, atnaujina savo Persijos pilietybę ir dirba tarnautoju Persų - Turkų banke. Pasinaudodamas proga 1920 m. gruodžio mėn. keliauja po Egiptą ir Jeruzalę.

Jau anksčiau apie Šapšalą susigrupuoja dvi frakcijos, taip vadinamieji šapšalistai ir antišapšalistai. Laikraštinę kampaniją prieš Š. pradėjo I.Gorelikas "Rusų žodyje". Šapšalas kaltinamas ypatingomis pastangomis atsiriboti nuo žydų. Čia susikerta žydų ir Šapšalo kaip karaimo interesai. Maldos namai - sinagoga pavadinta kenesa. Čufut-Kale - žydų tvirtovė, mėginta vadinti Džufut - Kale (dviguba tvirtovė). Šapšalas kaltinamas dalyvavimu persų kontrevoliucijoje ir kitomis nuodėmėmis.

"Visa Europos spauda atsiliepia apie Šapšalą su neslepiamu nusistebėjimu".

1927 m. spalio mėn. karaimų atstovų suvažiavime, praėjus šešiolikai metų, Šapšalas antrą kartą išrenkamas Trakų Hachanu. Tuo pačiu metu Lenkijos vyriausybė pakviečia Š. profesoriauti, dėstyti turkų kalbą Rytų Europos tyrinėjimo institute Vilniuje. Šapšalas šį kartą priima pasiūlymus ir 1928 m. gegužės mėn. atvyksta į Vilnių. Nuo 1930 m. lektoriauja Politinių mokslų mokykloje Vilniuje. Organizuoja karaimų istorijos ir literatūros mylėtojų draugiją, asmeninės kolekcijos pagrindu įkuria Karaimų istorijos - etnografijos muziejų, kurį 1941 m., atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, perduoda Mokslų Akademijai.

Lenkmečio laikotarpyje skaito turkų kalbos ir literatūros paskaitas Rytų Europos tyrinėjimo institute, išleidžia turkų kalbos ir literatūros vadovėlių, skirtą studentams. Dalyvauja visuomeninėje veikloje: išrenkamas Lenkų Orientalistų draugijos vice - pirmininku, redaguoja žurnalą "Mysl karaimska", skaito pranešimus Orientalistų draugijos suvažiavimuose. Prieš pat karą, 1939 m. Šapšalas

Įšrenkamas profesoriumi turkų kalbos katedroje Vilniaus universitete. Karo metais darbas universitete nutrūksta. Vokiečių okupacijos metais Šapšalas saugo karaimų muziejaus eksponatus nuo išvežimo, o pasibaigus karui dirba Lietuvos Mokslų Akademijoje jaunesniuju moksliniu bendradarbiu, taip pat Karaimų muziejaus direktoriumi. Atnaujina ryšius su akademikais Kračkovskiu ir Godlevskiu, pažįstamais dar iš darbo metų Peterburgo universitete, susirašinėja su jais.

Už mokslinius darbus ir ilgametę veiklą prof. S. Šapšalas be gynimo gauna filologijos daktaro laipsnį, ir nuo to momento iki pat gyvenimo pabaigos dirba Lietuvos TSR Mokslų Akademijoje vyresniuju moksliniu bendradarbiu. Šapšalas mirė 1961 m. lapkričio 18 d. Vilniuje po ilgos, sunkios ligos. Palaidotas karaimų kapinėse.

Rankraštinis palikimas ir surinkta Šapšalo medžiaga gana gausi. Visa fondo medžiaga, apimanti net kelių šimtmečių laikotarpį, pirmiausia suskirstyta į šiuos pagrindinius skyrius: I. Personalija. II. Korespondencija. III. Mokslo darbai ir medžiaga. IV. Veikla. V. Kolekcija. VI. Kiti asmenys. VII. Varia. Pastarieji dar viduje suskirstyti į smulkesnius poskyrius. Pvz. Kolekcija dar turi tokius poskyrius: lituanika, kita, firmanai ir kiti dokumentai, ikonografija, žemėlapiai, spaudiniai. Patys gausiausi korespondencijos, veiklos, kolekcijos bei kitų asmenų skyriai.

Personalija (sign. 1 - 115). Tai patį fondo sudarytoją liečiantys asmeniniai dokumentai sudėti chronologiniu principu: Šapšalo S. pasas, išduotas Tauridos ir Odesos Karaimų dvasinės valdybos 1916 m.; pažymėjimai, išduoti Rusijos generalinio jūrų štabo 1916 m.; Laikinosios Rusijos vyriausybės Vidaus reikalų ministro išduotas pasžymėjimas Šapšalui ir jo žmonai, suteikiantis teisę išvykti arba gyventi Eupatorijos mieste 1917 m.; pažymėjimas patvirtinantis Šapšalą esant dvasiniu karaimų vadovu - Tauridos ir Odesos hachanu 1918 m.; Tauridos geležinkelio draugijos pažymėjimas leidžiantis nemokamai naudotis geležinkeliu (1920 m.); 1937 m. išduotas liudijimas apie Šapšalo S. - karaimų hachano pareigas ir gyvenamąją vietą; pažymėjimas išduotas Rytų Europos mokslinio tirimojo instituto Vilniuje; paties Šapšalo ir jo žmonos Veros Šapšal užsienio pasai, išduoti vienkartiniam išvykimui į Prancūziją (1937); Lietuvos valstybės vidaus pasas, išduotas 1940 m. Vilniaus miesto burmistro su dešinės rankos smiliaus atspaudu. Žmonos pažymėjimai, mirties liudijimas (1950.IV.9); Veros Šapšal brolio dailininko Bari Egizo dokumentai: gimimo liudijimas, fotografijos.

Šapšalo tarnybinių dokumentai: darbo pažymėjimai liečiantys tarnybą URM 1907-1917 m.; medžiaga liečianti darbą MA Istorijos

institute, darbo pažymėjimai 1941 - 1955 m., įvairios pažymos, ataskaitos.

Medžiaga filologijos daktaro laipsniui gauti: autobiografija, pareiškimai ir kt. su J.Kračkovskio, B.Gordlevskio, S.Malovo ir kitų mokslininkų atsiliepimais (1945-1950). Lietuvių ir lenkų kalbų mokymosi užrašai(1927-194-); užrašų knygutė su lietuvių-rusų kalbų žodynėliu. Atsiminimų juodraštiniai variantai daugiausia biografinio pobūdžio apie 1939 m.; užrašytos laudies patarlės ir išsireiškimai.

Finansinių dokumentų pluoštelis: Šapšalo išlaidų knygutė(1899-1900); ūkiniai dokumentai iš 1910 - 11 m. Krymo laikotarpio: kvitai, sąskaitos, pakvitavimai; bankų čekiai(1924-40); čekių knygutė(Olandų banko Konstantinopolyje apie 1927 m.; taupomoji knygutė išduota 1939m. Varšuvoje; limitų knygutės produktams ir pramprekėms; draudimo bendrovių medžiaga liečianti Šapšalą 1932-39 m.; kelionių po Turkiją ir Berlyną išlaidų kvitai, bilietai už pravažiovimą 1928, 1938 m.; medžiaga apie Šapšalo namo Vilniuje Soltanskos g. Nr17 valdymą ir tvarkymą: sąskaitos ir susirašinėjimas (1926-38).

Karaimų bendruomenių, įvairių asmenų sveikinimo telegramos gimtadienio, švenčių progomis 1923-1960 m.; pakvietimas dalyvauti St.Batoro universiteto 350 m. jubiliejaus iškilmėse 1929 m., atsilankyti į įvairius renginius(baltarusių,totorių,turkologų) 1932-1958 m.

Yra ir fotografijų: Šapšalas kelionių metu po Austriją, Vengriją ir Jugoslaviją 1936 m.; bendrataučių, pažįstamų tarpe 1937 - 58 m. šeimos ir giminių, portretinės Šapšalo fotografijos; Rumunijos totoriai svečiuose pas Šapšalą (194-/-).

Užrašų knygutės su išrašais ir pastabomis.

II. Korespondencija (sign. 116 - 803). Tai pats gausiausias skyrius . Paties Šapšalo rašytų laiškų nedaug. Daugiausia, net keli šimtai vienetų įvairių asmenų, draugijų, organizacijų rašytų Šapšalui laiškų lietuvių, lenkų, prancūzų, rusų kalbomis. Visa korespondencija sudėta adresatų pavardžių abėcėlės seka. Jo rašyti (sign. 116-154). Keletas Šapšalo laiškų, adresuotų Romos universiteto profesoriui Koradui Gini, Italijos komiteto tautybių problemoms studijuoti pirmininkui karaimus liečiančiais klausimais (1934-1937); laiškas Bobovičiui Tobijui - karaimų dvasininkui Egipte (1938); atsakymai į laišką Brukezi(?)Žanui, dėkoja už norą rašyti apie karaimus, mini M.Robakovskį; sveikinimas Vilniaus archyvyskupui Jalbžykovskiui Romualdai 10 metų vyskupavimo proga; laiškas Mardkovičiui Aleksandriui, kuriame apgailestauja dėl numatomo karaimų žurnalo Lucke "Karaj Awazy" uždarymo (1936.12); laiškas ministrai Maršalkai (?) karaimų istorijos ir literatūros mylėtojų draugijos įkūrimo klausimu (1935); juodraštinis variantas laiško - atsakymo Rusų archyvo valdytojui

liečiantis Taurijos karaimų Dvasinės valdybos metrikų knygas (1942.07.13); dviejų laiškų J.V.Stalinui kopijos, laiško Šnema (1948.12.I - 1950.02.23); atvirlaiškis Sulimovičiui Josifui apie baigiamą statyti Trakuose karaimų muziejų 1944.10.18; aštuoni laišakai ir penki atvir-laiškiai žmonai Verai, kuriuose mini Eljašą Kalfą, K.Lopato, E.Kobeckį, Zajončkovskį, Sukri Bejų (žmonos brolių) 1932-1938 m.; atsakymas Šumache-riui H. jo kolekcijos nuotraukų reikalu 1944.01.2; 1934.VII.16 rašy-tas laiškas Tikybos departamento direktoriui Varšuvoje prof. K.Džinio mokslinės ekspedicijos organizavimo klausimais. Laiškų kopijos neišaiš-kintiems asmenims, žurnalų ir laikraščių redakcijoms: "Sovetskaja Lit-va", "Voprosi istorii", "Sovetskaja Etnografija" 1929-1951 m.; asmeniniai reikalais rašyti laiškėliai.

Jam (Šapšalui) rašyti laišakai (sign. 156 - 738). Visa gau-si korespondencija suskirstyta siuntėjų pavardžių abėcėlės seka. Nema-ža įvairių karaimų veikėjų laiškų: trys hazano Abkovičiaus Rapolo laišakai 1929-1935 m.; Babadžano Mykolo rašyti 15 laiškų Šapšalui apie ruošiamus darbus liečiančius chazarus, su atsiliepimu apie Lunino knygą, kelinę į Krymą 1929 - 1935 m.; Abkovičius Rafalas dešimtyje laiškų rašo apie karaimų reikalus ir gyvenimą Lucke 1930-30, 1948, 1959 m.; Arastachas N. sveikina jubiliejinio Firdousi medalio sutei-kimo proga už nuopelnus orientalistikoje, (1934 m.); Ariste P. iš Tali-no keturiuose laiškuose teiraujasi apie Lietuvos karaimus, kaip fi-nų kalbos specialistas prašo informacijos apie karaimus (1948, 1958, 1960); Babovičių A. ir S. 2 laišakai - prašo parašyti straipsnį apie karaimus periodinėje spaudoje ir kviečia atvykti į pasitarimą Mask-voje, karaimų religijos ir nacionaliniu klausimu; nemažas pluoštas N.A. Baskakovo laiškų - straipsnių bei rinkinių leidimo apie karai-mus klausimais, žodyno leidimo reikalu (1951 - 1961); Bogal G.F. laišk-as iš Kišiniovo, kuriame rašo apie atkastą senovinį miestą, prašo parekomenduoti literatūros apie chazarus ir jų kalbą (1960.06.27); Korado Džinio 16 laiškų iš Romos - karaimų antropologinių bei demogra-finų tyrimų klausimais 1934-37 m.; taip pat K. Džinį liečiantis Chro-meckio Tadeušo (Lenkijos ambasadoriaus Romoje sekretoriaus) laiškas Šapšalui S.; K. Džinio mokslinės ekspedicijos atvykimo į Lenkiją ir Lietuvą organizavimo klausimais Čekanovskis Jonas rašo Šapšalui S. (1934.06.21) iš Lvovo; Eljaševičius Berahja šešiuose laiškuose neri-mauja dėl karaimų istorijos mylėtojų draugijos, dėl sunkios karaimų padėties Simferopolyje ir Eupatorijoje 1920, 1945 m.; Firkovičiaus Simono apie 90 laiškų 1927-1944 m., kuriuose praneša, kad karaimų suvažiavimas Trakuose išrinko jį į hachano postą, tikybos, bendruo-menės reikalais, mini I. Zajončkovskį, A. Zajončkovskį, Novachovi-čių. Iš Maskvos rašyti Erakos D.S. laišakai apie Kokenajaus darbą "Krymo karaimai", apie naujus karaimų istorijos senovės mylėtojų

draugijos įstatus, prašo patarimo, kaip suorganizuoti Maskvoje nacionalinę biblioteką ir muziejų (1945-48 m.). Prancūzijoje negausiai gyvenančių karaimų vardu iš Paryžiaus rašo Farunda, prašo vestuvinėms pareigoms atlikti šetara, apie daromą rinkliavą kenesos įkūrimui Paryžiuje, apie dr. Aivazo vestuves, taip pat susituokusių ir mirusių karaimų sąrašas (1930 - 1937).

Pluoštas Fiodorovo Georgijaus laiškų ir telegramų karaimų istorijos tyrinėjimo klausimais, dėl straipsnių rašymo, apie archeologines ekspedicijas į Moldaviją, Rumuniją ir Italiją (1947-1951), autoriaus dedikaciniai įrašai straipsnių atspauduose, adresuoti Šapšalui. Egizo Bari (žmonos brolio) rašyti laiškai iš Stambulo 1931-1932 m.; karo metų (1942-1944 m.). Generalinio komisaro Kaune laiškai - pranešimai liečiantys Kiorklu ^(Molavena) Salos dvaro reikalus. Gordlevskio V. iš Maskvos keletas laiškų, mini I. Kračkovskį, V. Volgovą 1948-1956 m.

Karaimų bendruomenių Konstantinopolyje, Vilniuje, Lūcke laiškai 1928-1933 m..

Kisino Izidoriaus dedikacinis įrašas atspaude iš "Lietuviškosios Enciklopedijos" VIII tomo 3 sąs. apie Firkovičių 1940 m.; Kodžakas Ilja iš Charbino 1931 m. rašo Šapšalui, jog naujų žinių apie Charbino lietuvius neturi. Atskirų asmenų laiškai iš Amerikos, Čekijos, Šveicarijos, Bulgarijos, Rumunijos, skundžiasi sunkiu gyvenimu ir likimu.

Didelis laiškų pluoštas nuo Kokenajaus Boriso iš Rostovo - karaimų istorijos klausimais, mokslinių darbų ir atsiminimų klausimais 1934-1961 m. Gana daug K^otvičiaus Vladislavo Lvovo universiteto profesoriaus laiškų orientalistikos propagavimo srityje. Nemaža Kovalskio Tadeušo iš K^orokovos turkų ir karaimų kalbų klausimais, minimas A. Zajončkovskis, atsiųstų Šapšalui darbų atspaudai su dedikaciniais įrašais 1928-1939 m.

Yra įdomių laiškų nuo karaimų, gyvenančių Vokietijoje, Čekijoje ir kt.: Kovšanly Julija, Penerdži Markas, Levi - Eru Ilja, Novickis Emanuelis iš Berlyno prašo Šapšalą atsiųsti dokumentų, įrodančių jų karaimišką kilmę, kad nemaišytų su žydais 1934-1937, 1939 m. Kozlovskis E. pluošte savo laiškų rašo Šapšalui, kad reikia užmegzti prekybinius ryšius su Artimųjų Rytų šalimis 1922-1923 m., liečia Čekoslovakijoje gyvenančių karaimų reikalus 1923 m. Kračkovskio Ignatijaus (arabisto) 26 laiškai ir kelios telegramos korano vertimo klausimais, rusų arabistikos klausimais. Krymo karaimų reikalais rašo Levi - Babovičius T.S., prašo padėti badaujantiems, apie pirmąjį karaimų tipografiją ir karaimų kalendorius 1931 m.

Dėmesį patraukia Lisitsin Elizabeth iš Helsinkio 1933.11.6 rašytas laiškas, kuriame rašo, jog būdama Vilniuje susidomėjo karaimų istorija, prašo atsiųsti trumpus mokslinius duomenis ruošiamam

straipsniui į švedų ir suomių spaudą.

Lopato Jozefo 2 laiškuose, rašytuose 1938.03.27 iš Charbino Šapšalui prašoma suteikti Lenkijos pilietybę grupei karaimų, aprašoma karaimų gyvenančių Mančžu - Ti - GO istorija, prašoma atsiųsti maldų, yra karaimų draugijos įstatai ir statutas.

Pluoštelyje laiškų Mardkovičius Aleksandras iš Lucko rašo Šapšalui apie Eljaševičių ir jo brošiūras, apie ruošiamas išleisti knygeles karaimų ir rusų kalbomis, mini prof. Kovalskį, apie Lucko karaimų padėtį, dėl iškilnių ryšium su Lenkijos 10 metų nepriklausomybės šventimu Lucke, karaimų-lenkų-vokiečių žodyno klausimais 1928-1929 m. Mikėjus A.J. iš Dnepropetrovsko savo laiškuose rašo orientalistikos propagavimo klausimais, kartu pridėta straipsnių atspaudai su autoriaus dedikacijomis 1949 m. Štai Mongaitas A. iš Maskvos dviejuose laiškuose prašo pakartotinai išsiųsti Osmanio I monetos fotografiją ir apgailestauja, kad negalėjo jo straipsnio apie Turkijos ir Krymo monetas (1948 m.)

Žinomo meno istoriko, Vilniaus universiteto profesoriaus Moreliovskio Marjano keliolika laiškų Šapšalui, kuriuose tariasi dėl korektūros karaimikos spausdinimo klausimais, leidinių apie karaimus prancūzų kalba leidimo reikalu (1932-1940).

Musajevs K. iš Maskvos rašo, kad atvyksta į Vilnių dviem mėnesiams, ruošiasi pabuvoti Trakuose, Panevėžyje, mini N.A.Baskakovą, A. Zajončkovskį.

Įdomus Ničės Aleksandro iš Varšuvos laiškas-pranešimas liečiantis Krokuvos universiteto prof. Tadeušą Kovalskį, apie ruošiamą išleisti jubiliejinį orientalistikos darbų leidinį, mini A.Zajončkovskį, H.Villman - Grabovską, V.Zajončkovskį(1948.03.5).

Novachovičiaus Zacharijaus karaimų bendruomenės viršininko ir Novachovičovos Sabinos karaimių moterų ratelio pirminikės iš Galičo keletas laiškų bendruomenės religiniais ir teisiniais reikalais(1928-1937).

Olesnickis A. aštuoniuose laiškuose iš Zagrebo prašo Šapšalą ištaisyti jo išverstą iš turkų kalbos Suzi Čelebi poemą, mini V.A. Gordlevskį (1929-1937). Pileckis Ovadijus savo laiškuose pasakoja apie karaimų visuomeninį ir materialinį gyvenimą Vilniuje, Trakuose, reiškia savo nuomonę dėl hazano vietos Trakuose, mini Zajončkovskį(1922-1928). Rieznikovo R. du laiškai iš Maskvos apie straipsnį liečiantį Šapšalą ir jo karaimų muziejų Vilniuje, pridėta paties Š. raštų nuorašai(1947-1948). Štai Saadi Bej Muradas trijuose laiškuose aprašo gyvenimą Kaire, apie karaimų klubą ir jo veiklą (1936.03.20).

Samoilovičius A. trijuose laiškuose prašo padėti mokantis turkų kalbą, praneša, kad ruošiasi į turkologų suvažiavimą Baku, prašo atsiųsti Stambulo knygų firmų katalogą (1925-1926).

Karaimų dvasininkas iš Kišiniovo Savuskanas Samuilas laiškuose džiaugiasi karaimų patriotiškumu, prašo atsiųsti priesaikos tekstą, taip pat prašo materialinė pagalbos sūnui, besimokančiam Rumunujoje (1930-1933).

Sulimovičius Jozefas septyniuose laiškuose Šapšalui teiraujasi apie karaimų muziejaus reikalus, domisi karaimų moksliniais dar-
bais, prašo nupirkti antikvariate "Karaimų antologiją", mini A.Zajončkovskį.

Apie Vilniuje įvykusį Trakų, Lucko ir Galičo karaimų suvažiavimą rašo Svieržbinskis Antonas (1927-31). Šakajus Moisiejus iš Prahos in-
formuoja apie naują susikūrusią karaimų bendruomenę, yra duomenys apie Čekoslovakijoje gyvenančius karaimus (1924.07.15).

Šturm de Štremas E. laiške iš Varšuvos 1934.06.12 prašo Šapša-
lą suteikti pagalbą prof. K.Džini jo darbų liečiančių karaimus klau-
simais.

Tarptautinės persų meno parodos Lenkų komitetas iš Varšuvos in-
formuoja Šapšalą apie organizuojamą Londone pirmą persų meno tarptau-
tinę parodą, teiraujasi apie esamus Lenkijos teritorijoje persų meno
ekspozitus (1930). Tinfovičius Michailas pluošte savo laiškų, rašytų
Šapšalui S., domisi karaimų liaudies dainomis, muzika, dėl Kobeckio
paruošto karaimų - rusų žodyno, mini akad. Tichomirovą (1955-59).

Vaisovas M. keletoje laiškų iš Maskvos rašo, kad V.Gordlevskis
domisi darbais, gerai atsiliepia apie Šapšalą, jo monografiją, kad
ruošiasi atsiųsti ^{turkų} rusų - rusų žodyną (1945-1950).

Štai Vandelis Osvaldas iš Lvovo savo laiške prašo medžiagos
apie karaimus ruošiamam darbui "Karaimai ir mahometonai" 1933.10.8
Prof. E.Volterio atvirlaiškis, rašytas iš Birštono karaimų muzie-
jaus klausimu. (1940.08.31).

Gana didelis pluoštas Zajončkovskio Ananiaš laišku karaimų is-
torijos ir kalbos klausimais, gramatikos išleidimo reikalu, orienta-
listikos klausimais, mini prof. Kovalskį, prof. Kotvičių, prof. Vill-
man - Grabovską (1928-1948), yra keletas Z.A. darbų atspaudų su au-
toriaus dedikaciniais įrašais Šapšalui.

Zajončkovskis Vladimiras iš Krokuvos vienuolikoje laiškų Šap-
šalui rašo, kad apie Krokuvos universiteto Rytų kalbos katedros
veiklą orientalistikos srityje, apie spaudai ruošiamą "Mysl Karaimsk
II tomą, knygų mainų klausimu, prašo, kad kai kurių žodžių paaiški-
nimo (1947-1959).

II. 2. Neišaiškintų autorių laiškai Šapšalui S. (739 - 783).

Yra keletas laiškų užsienyje gyvenančių karaimų klausimu.; tar-
nybiniais diplomatiniais reikalais (1908.05); įvairūs prašymai lie-
čiantys karaimų istoriją, karaimų kalendorius; asmeninio pobūdžio,
kai kuriuose prašo materialinės pagalbos. 1941.08.7 neišaiškinto
asmens laiškėlis Šapšalui, kur prašo skubiai apsilankyti pas Vil-

niaus apskrities komisarą Vulfą karaimų klausimu ir Kiorklu Salos (Maluvėnų) dvaro reikalu.

II. 3 . Šapšal Veros korespondencija (sign. 785 - 803). Pradžioje sudėti Veros Šapšal laišakai Serajai daugiausia asmeninio pobūdžio (1947-1951). Brolio Bari Egizo (Baribajaus) laišakai iš Stambulo asmeninio pobūdžio (apie /1934/), kartu siunčia 6 akvareles ir miniatiūrą, prašo įvertinti jo meną. Firkovičienė Sofija iš Trakų rašo apie karaimų moterų ratelio įsteigimą, gydytojos V. Šapšalienės išrinkimą šio ratelio garbės nare (1936.04.2).

III. Mokslo darbai ir medžiaga (sign. 805-929). Skyrelio pradžioje stambesni Šapšalo darbai: karaimų - rusų kalbų žodyno kartoteka (195-); ruošiamo karaimų - rusų kalbų žodyno juodraščio fragmentas (1956); senosios karaimų kalbos žodynas ir raštai liečiantys šį žodyną (1954 - 1955); šiuolaikinės karaimų kalbos žodyno tęsinys 6576 - 9613, (1959).

Karaimų - rusų - lenkų kalbų žodyno medžiaga ir sudarymo projektas (1947 - 1961). TSRS MA Kalbos instituto, Lietuvos TSR ir Lenkijos MA bendro darbo sudarant karaimų - rusų - lenkų žodyną planas 1961 - 1962 m., minimi Šapšalas S., Zajončkovskis A., Baskakovas (apie 1960).

Turkų - lenkų kalbų žodynas specialiai Rytų Europos instituto klausytojams (1932).

Keletas monografijų: "Krymo karaimai" (Krymo, Lietuvos ir Lenkijos karaimų istorija. I - IX d.) ir monografijos laikraštinė medžiaga. Yra laiško Kovalskiui juodraštis dėl recenzijos, antropologo J.Čekanovskio laiškas apie serologinių karaimų tyrimų rezultatus (1930 - 1940).

Monografija " Karaimi SSSR v otnošenii etničeskom" (1948).

" Karaimai Lietuvoje", 1949 m. paruošta monografija, yra Jablonskio Konstantino rankraštinės pastabos dėl šio darbo ir recenzijos vertimas į rusų kalbą. Vertė L.Okulevičiūtė.

Darbas "Chazarai ir jų kalba" (1951); rankraštinis monografijos variantas, tęsinys (1957).

Nemaža įvairių straipsnių, dauguma rusų kalba rašytų: apie karaimų etninę kilmę (1951); straipsnis apie turko keliautojo Evlijos Čelebi kelionių knygos reikšmę(1931); apie karaimų hachano Hadži Agos Bobovičiaus kelionę į Jeruzalę (1830 - 31); atsiminimai apie buvusį mokinį Žukovskį Valentiną Aleksejevičių; apie Vilniaus Wilniaus vaidmenį orientalistikos mokslų srityje (1951); straipsneliai apie istorinius Lietuvos ryšius su tiurkų šalimis ir tautomis, apie gentinę karaimų kilmę, karaimų tikybos vietą kitų monoteistinių religijų tarpe(1942).

Šapšalo S. referatai ir medžiaga VI ir VII Lenkijos orienta-

listų suvažiavimuose (193 - 1937), paskutiniųjų kalifato metų turkų-vokiečių dokumentas, apie Turkijos pasiuntinybės nario Hadži Agos Ali 1755 m. kelionės į Lenkiją aprašymas, apie buvusį Turkijos vyriausybės vizirį Sokolu Mechmed Pašą.

Juodraštinės pastabos, užrašų fragmentai. Karaimų maldos išrašytos iš maldaknygių, pasisakymų ir kalbų fragmentai, išrašai iš literatūros, bibliografinės pastabos (193- 1954); išrašai iš Biblijos senąja karaimų kalba (1958).

Susirašinėjimo su žurnalo "Voprosi jazykoznanija", "Didžiosios tarybinės enciklopedijos ir žurnalo "Voprosi istorii" redakcijomis dėl patiektų straipsnių bei medžiagos (1950-55).

Medžiaga totorių gimtosios kalbos pavadinimo klausimu; A. Mickevičius svečiuose pas karaimus; karaimų taranyimas pas Krymo chaną (juodraščiai), 1929-32.

Užrašai apie karaimus - įžanginė paskaita, skaityta Peterburgo universiteto dėstytojo Šapšalo Aleksandrovsko dvasinėje mokykloje 1917 - 1918 m. Firdousi 1000 metų minėjimo, surengto lenkų - persų draugijos Varšuvoje, medžiaga: pakvietimas, programa, Šapšalo pranešimas, iškarpos iš laikraščių (1934). Fiodorovo G.B. recenzija Šapšalo S. str. "TSRS karaimų etninė pusė", žurnalo "Tarybinė etnografija" redakcijos neigiamas atsakymas Šapšalui (1944- 1951). Keletas istorinių, etnografinių vaizdelių apie Krymo gotus, karaimus (1949-1952).

Iš Šapšalo studijų išlikęs įskaitinis darbas liečiantis Krymo karaimus Čufut - Kalėje (1898 -1899 m.).

Šapšalo S. vertimai iš turkų ir totorių kalbų: "Sultonų firmanas"; Gazi - Bahadur - Girėj - chano jarlykas (1940). Karaimų istorijos I ir II dalių vertimas į vokiečių kalbą (1942-43). Turkiški pasakojimai bei eilėraščiai versti į Lenkų kalbą (apie 194-/-). Psalmės (ziemierliar). Rankraštis nepilnas (p.62-72) hebrajų (?); p 3. - Lucko karaimų kenesės antspaudas. Karaimiški apeiginiai ir liturginiai tekstai: "iorklu kijovliarnin" (vestuvinė apeiginė daina "Jaunųjų grožis"; liturginių tekstų fragmentai (19 -/-).

Karaimų, hebrajų, rusų kalbomis rašyti rankraštiniai tekstai, išrašai, pastabos, maldos ir kt. Maldų (palaiminimų) įvairiom progom fragmentas (juodraštis). Arabų rašmenimis rašytas turkiškas tekstas vienu stulpeliu (19 -).

Šapšalo S. išrašai iš įvairių autorių kūrinių. Medžiaga apie karaimų istoriją ir literatūrą, pradėta Konstantinopolyje 1927 m.

Chanų jarlykų ir pasienio pašų raštų fotokopijos (iš Vilniaus universiteto kolekcijos).

IV. Veikla. (sign. 929^a - 1136). Skyrius gausus, suskirstytas į kelis poskyrius. Pirmiausia dokumentai , susirašinėjimas ir medžiaga liečianti Šapšalo gyvenimą ir tarnybą Persijoje ir Konstan-

tinopolyje) sudėti chronologine seka apima 1900 - 1939 m.: neišaiškinto autoriaus pasakojimas apie Persijos šachą Muzaferi - ed - diką ir sosto įpėdinį Muchamed - Ali - mirz - Itti - zad - us - Saivtane. Minimas Šapšalas, kuris buvo pakviestas mokyti prinčą rusų kalbos, geografijos ir istorijos (1900). Persų princo rusų kalbos pamokų medžiaga, baigiasi 83 - čia pamoka; persų šacho įpėdinio rusų - persų pamokų sąsiuvinys (užrašų knygutė) iki 1905 m. Šapšalo S. Persijos laikotarpio korespondencija: susirašinėjimas su Persų sosto įpėdiniu, Azerbaidžano paveldėtoju, šifruotos telegramos (1905 - 1908).

Medžiaga susijusi su Šapšalo S. darbu Turkų - Persų banke ^Konstantinopolyje.: dalykinis susirašinėjimas, finansiniai reikalai ir kt. - ataskaitos, kontraktai, sutartys, čekiai 1922 1927 m., įvairių asm. asmenų dvarų ir kito turto nuomojimo sutartys ir projektai.

Šapšalo S. pajamų - išlaidų apskaitos knygelė (1916 - 1917); banko Konstantinopolyje čekių knygutė, "Mažosios kasos" knygelė (1924 - 1926). Persijos ministro žmonos Nadir Mirza Arastek vizitinė kortelė ir pakvietimas Šapšalui lenkų, prancūzų kalba (193-).

IV. 2. Turkologų ratelis. Orientalistų draugija (sign. 944 - 968).

Chronologine seka išdėstyta medžiaga negausi. Lenkijos Orientalistų draugijos pranešimai dėl nario mokesčio, kvietimas Šapšalui S. dalyvauti Orientalistikos komisijos darbe (1929); įvairūs pakvietimai Šapšalui S. atsilankyti į renginius; lenkų orientalistų draugijos narių sąrašas (1931 m.); penkto lenkų orientalistų suvažiavimo Lvove programa (1935), šešto ir septinto suvažiavimų kronikos (1937-38).

Aukštosios politinių mokslų mokyklos klausytojų Vilniuje Turkologų ratelio dokumentai: aktas apie ratelio įkūrimą, ataskaita už 1934/35 m., statutai (1932 - 37). Vokabula surinkta M. Narkevičiaus pirmas Turkologų ratelio darbas skirtas globėjui S. Šapšalui (1933 m.). Vilniaus Turkologų ratelio narių sąrašas su parašais asmenų dalyvaujančių posėdžiuose ir paskaitose, yra svečių iš užsienio parašai (1936 - 1937). Pakvietimai ir turkologų ratelio narių Vilniuje fotografijos.

IV. 3. Karaimų bendruomenė (sign. 969 - 1091). Iš 1919 - 1922 m. dokumentai: medžiaga liečianti pagalbą teikimą badaujantiems Krymo karaimų bendruomenės nariams: sąrašai, pakvitavimai apie gautus produktus, prašymai dėl materialinės pagalbos, susirašinėjimas su kitomis bendruomenėmis dėl pagalbos badaujantiems. Karaimų hachano tarnybinio pobūdžio susirašinėjimas su įvairiomis įstaigomis karaimų reikalais (1923 - 1958).

Amerikos Karaimų pagalbos sąjungos nuostatai 1924 m.; draugijos Niujorke nurodymai Konstantinopolio miesto karaimams dėl emigracijos į JAV, paaiškinama emigracijos iš Europos į Ameriką taisyklės ir sąlygos, įdarbinimo klausimas (1924).

• Panevėžio karaimų bendruomenės narių kreipimasis į hachaną Šapšalą dėl mokyklos karaimų vaikams atidarymo (1925-26). Karaimų bendruomenės Vilniuje dokumentų byla Nr 5 (1926 - 35).

Medžiaga apie karaimų hachano rinkimus Trakuose 1927.10.23 : leidimas sušaukti suvažiavimą, delegatų mandatai, suvažiavimo protokolas, sveikinimo telegramos ir kt. Visuotino karaimų suvažiavimo Trakuose programa, religinės bendruomenės preliminarinis planas. Vilniaus vaivados pranešimas suvažiavimo patikėtiniui I. Zajončkovskiui, kad Religinių kultūrų ir viešojo švietimo ministras 1927.11.16 raštu patvirtino Šapšalo S. išrinkimą karaimų hachanu Lenkijoje. Šapšalo S. įvedimo į karaimų hachano pareigas iškilnių programa (1928), Kišiniovo ir Konstantinopolio karaimų bendruomenių pasveikinamieji laišakai Šapšalui S. išrinkimo karaimų hachanu proga, kalbama apie Vilniaus kenesos pašventinimą (1928).

Finansiniai karaimų bendruomenės dokumentai: Trakų karaimų bendruomenės pakvitavimai, sąskaitos, aukojimų lapai, piniginių pajamų ir išlaidų ataskaita, išrašai iš finansinių dokumentų, apmokėtos sąskaitos, išduotos hachanui ir dvasinei valdybai už įvairių daiktų įsigijimą (kilimai kenesai ir kt.) 1927-1928m. Vilniaus kenesos išlaidų dokumentai: piniginių sumų remontui pakvitavimai, dvasinės valdybos sekretoriato atlyginimui ir kt. (1928-29), pateisinamieji dokumentai už įsigytus vaismedžius dvasinės valdybos palivarkui Maluvėnųose prie Rykantų: sąskaitos, mokesčių kvitai (1935 - 1945). Trakų kenesos stogo remonto išlaidų sąskaitos ir pakvitavimai (1931). Vilniaus vaivadijos administracijos pranešimai hachanui apie lėšų asignavimą karaimų bendruomenei, tame tarpe žurnalui "Mysl Karaimska" išleisti (1934). Trakų karaimų religinės bendruomenės finansinė ataskaita su lydraščiu (1934 -35).

Medžiaga karaimų kilmės, teisinės padėties klausimu Vokietijoje ir kituose kraštuose, atėjus fašistinei valdžiai , taip pat okupuotose teritorijose, tame tarpe ir Lietuvoje; įvairių asmenų, gyvenančių įvairiose šalyse prašymai išduoti pažymėjimus, kad jie yra tikrai karaimai, o ne žydai (1934 - 1943), karaimų hachano susirašinėjimas su Generaliniu komisaru ir kitais vokiečių valdžios atstovais karaimų klausimu 1942 - 1943 m., išrašas iš literatūros apie karaimus ir jų kilmę (1943) (1943).

Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus istorijos skyriaus kvitas, išduotas Šapšalui S. už padovanotą muziejui monetą - "Lietuvos Žygimanto Augusto 1564 m. triskatikį", pasirašyta P. Karazijos (1940). Susirašinėjimas su Panevėžio „Galičo“ bendruomenėmis (1928-29).

IV. 4. Karaimų muziejus (sign. 1092 -1136). Medžiagos gana nemažai, apima laikotarpį nuo 1928 m. iki 1957 m. Pradžioje finansiniai dokumentai: piniginės sąskaitos, pakvitavimai liečiantys muziejinių eksponatų iš užsienio gabenimą, knygų įsigijimą laikraščių prenumeratą.

Muziejaus Trakuose statybos byla: sąmatos, kvitai, dalykinis susirašinėjimas; yra pastato situaciniai planai 1937 - 1938 m. Šapšalo S. įsiųgtų Damaske muziejinių eksponatų sąskaitos (1938), eksponatų ir ūkinio inventoriaus apyskaita, muziejaus eskizinis projektas, projekto autorius inž. architektas H. Molčanovas (1938 - 1939).

Įdomus 1938 m. Karaimų muziejaus statutai (originalas) lenkų ir vokiečių kalbomis ir prašymas dėl jo patvirtinimo.

Susirašinėjimas su LTSR Mokslų Akademijos ir kitomis įstaigomis administraciniais, ūkiniais reikalais, dėl muziejaus darbuotojų susirašinėjimo su Valst. Kauno dailės muziejumi (1940).

1941.1.16 muziejus perduotas LTSR Mokslų Akademijos Lituanistikos skyriaus žinion - yra perėmimo aktas. Tarpe dokumentų - monetų kolekcijos sąrašas (iš Šapšalo S. rinkinio. Viso 621 pozicijos). Aktas, kuriuo iš Baltarusijos Valst. muziejaus Minske perduodamas karaimų hachanui Šapšalui Trakų dvasinės valdybos archyvas, pridėtas sąrašas, viso 83 vienetai (1941.04.20). Protokoliai apie muziejaus ir bibliotekos būklę, pasibaigus karui, trūkstamų knygų sąrašas (1946.12.30).

TSRS MA Viceprezidento akademiko V.P. Volgino raštas Lietuvos TSR Prezidentui J. Matuliui dėl karaimų muziejaus mokslinės reikšmės (1947.09.04). Tais pačiais metais daryto muziejaus patikrinimo ataskaita, kurią pasirašė TSRS MA Materialinės kultūros istorijos instituto mokslinis bendradarbis G.V. Fiodorovas, aspirantas A.M. Ničkrič.

Muziejaus bibliotekos inventorinė knyga, I dalis Nr 528, II dalis Nr 529 - 1120 (apie 194-). Aktas, kuriuo prof. S. Šapšalas perduoda vieną muziejinių eksponatą (metalinę apykaklę) Trakų karštotyros muziejui ir pranešimas Šapšalui dėl sąskaitos už perduotą eksponatą 1953.10.28-29

Lankytojų atsiliepimų albumas (1946 - 1950).

Įvairios ir įdomios medžiagos galima rasti V Kolekcijos skyriuje (sign. 1137 - 1342). Lituanistinio pobūdžio medžiaga, firmanai ir kiti dokumentai, ikonografija: atvirukai, fotografijos, piešiniai; žemėlapiai, spaudiniai.

1823 m. Vilniaus miesto policijos skelbimas draudžiantis žydams apsigyventi ir nuomoti namus nustatytose miesto gatvėse; Trakų karaimų grupinė fotografija prie kenesos (1864 m.). Iš karaimų muziejaus kolekcijos: Juozo Kamarausko piešinys - mečetė (1917); Rusijos vakarinės dalies (Vilniaus krašto ir Trakų apylinkių) žemėlapis (1921 m.); Lenkų kraštotyros draugijos Vilniaus skyriaus leidinėlis apie Vilnių su Jano Bulhako fotografijomis (192-); Vilniaus miesto gatvių sąrašas. Iškarpa iš italų laikraščio "L'arado della Stampa" apie Lenkijos ir Lietuvos karaimus (1932), taip pat iškarpos iš lietuviškų, vokiškų, turkiškų, prancūziškų laikraščių (1933 - 44).

Atspaudas iš "Ateneum Wilenskiego" su St.Lisovskio straipsniu "Maršalka Jozefas Pilsudskis Vilniuje 1936.05.11 - 06.14" su autoriaus dedikacija Šapšalui S.

Trakų vaizdai (fotografijos ir spaudiniai): kenesos vartai, kenesos vidaus vaizdas, S.Šapšalas Trakuose. Panevėžio, Vilniaus, Lucko kenesų piešiniai; Vrublevskių biblioteka Vilniuje (atvirukų rinkinys). Keletas didelio formato fotografijų - 1863 m. sukilimo 70 metinių minėjimo proga su Vilniaus vaivada Godlevskiu.

Kolekcijoje saugomi 4 firmanai, trys turkų, vienas arabų kalba. Firmanas -1 (raštas, kuriuo Kiros palikuomims patvirtinama teisė valdyti jos dvarus 1034 muhamero mėn. 3 d.(1625 m.e.m.). Firmanas -2 (Stambulo karaimų prašymas Didžiajam viziriui dėl susijusio su žyde Kira nekilnojamo turto - žemės ir namų 1120 chidž. e. m.(1709 m.e.m.). Firmanas-3 Sultano Suleimano Puikaus turtinės suteiktys, susijusios su Kira, 3 vietai 9274 H.B.m. (1521 m.e. m.). Firmanas - 4 (praeities kronikos. Višatos, žmonijos, pranašų ir dinastijų istorija nuo jos pradžios iki 1839/40 m. (valdant sultonui Abdul - medžidui), po 1839 - 40 m.

Dar keletas senesnių dokumentų: teisminiai aktai liečiantys Kalėje gyvenančius karaimus (Kryme).

Mekabbeč - karaimų maldų rinkinys iš dviejų dalių su atskira paginacija, paraštėse Šapšalo S. darytos pastabos - unikali pirmoji spausdinta karaimų knyga (1734 m.).

Neišaiškinto rankraščio fotokopija: 1737 m. hebrajiškas tekstas mėnesių pavadinimai hebrajų ir karaimų (Krymo tarpe) kalbomis.

Firkovičius Avramas. Paminkliniai akmenys. Rinkinys žydų antkapinių užrašų iš Krymo su Šapšalo ranka pieštuku rašytomis pastabomis 1872 Penkios pirkimo sutartys (Iranas). Krymo chano Girėjų dinastijos išduotų karaimams jarlykų (privilegijų) taisytos skiltys (leidiniui "Slovník starinnych gramot...") 1890 m. Trumpa maldų knygutė karaimų mokyklų mokiniais 1896 m. Karaimų hachano Panpulovo sveikinimas Prancūzijos prezidentui Feliksui Forui jo atvykimo į rusų sostinę proga ir prezidento vardu, paliekant Rusiją 1897 m.

Trijų žemės sklypų (tame tarpe Kapudži Baši sodo) pardavimo sutartys 1324 (1906 m.e.m.). Dokumentas, nustatantis žemės sklypų ribas, ant voko Šapšalo pastabos (1911m.). Feodosijos pirklio Simos Šabetejevičiaus Chadži testamentas. Išrašas iš nekilnojamo turto aktų knygų 1915 m Nr48,p.11 - 14. Šapšalo S., Samoilovičiaus, sukri Bejaus dokumentas - pasas su fotografijomis (1922 - 24). Arabiškų dokumentų nuorašai, paruošti nenustatytam dokumentų rinkiniui arabų, lenkų k.

Ikonografijos poskyryje didžiausią dalį medžiagos užima fotografijos: grupinės pavienių asmenų, miestų ir vietovių vaizdų. Laikotarpis įvairus, pradedant 19 a. II puse iki 1950 m. Archeologų A.Firkovičiaus ir G.Firkovičiaus fotografija (XIX a.); Krymo karaimų fotografijos: Kafa iš Eupatorijos, R.Kobeckis, Markas - Kumyš Karamanas, D.Šišmanas,

M.Kazas, S.Gelilovič, S. Durunas, Chadži Ana Semionovna, J. Kefeli, hazanas Panpulovas (XIX a.pab. - XXa. pr.); Peterburgo studijų laikotarpio Šapšalo S. draugų fotografijos: Tallat efendi, Osman efendi (1904 m.); grupė Lietuvos karaimų: A.Zajončkovskis, Pileckis, O.Kobec-kis, I.Lopato, E.Lopato, R.Kaplanovičius, S.Kobeckis, R.Abkovičius ir kt. (1905 - 1915). Imperatoriškoji šeima prie Čufut Kale sienų - Aleksandra Fiodorovna - Nikolajaus II žmona, sosto įpėdinis caraitis Aleksejus Nikolajevičius, caras Nikolajus II (1918 m.). Išsiūtų karaimiškų ornamentų pavyzdžiai (192- 193-). Grupė karaimų Trakų kapinėse (apie 1932 - 1935m), vaistažolė "Učur koreni" (prie Panevėžio - Pasvalio apie 1938 m.).

Septyniose fotografijose užfiksuota maršalkos J.Pilsūdskio laidojimo ceremonija (1935.05.12).

Gana nemažas pluoštas karaimų muziejaus medžiagos: daugiausia vaizdeliai - Krymo, Čufut Kale, Eupatorijos, Jaltos, Bachčisarajaus architektūros paminklai (193- 1946); Palestinos, Jeruzalės, Tel Avivo vaizdai, Brusos miesto (Turkija) panorama, Berlyno Paryžiaus, Lenkijos vaizdeliai (1923 - 38). Karaimų bendruomenės palivarko Maluvėnuose vaizdai (1935). Eupatorija: kenesos vartai, kenesos kiemas, senovinis karaimų kiemas. Ornamentų karaimiškuose rankraščiuose taikymo pavyzdžiai, audinių ir siuvinėjimų piešiniai (piešė Julija Družilovskaja (1949m.)).

Įdomios Mehned Krimi iš Zonguldako (Turkija) vestuvinės nuotraukos.

V. 2. 3. Žemėlapiai. Iš įdomesnių: 1887 m. išleistas Lenkijoje karalystės pašto žemėlapis; istorinis Rusijos žemėlapis su nurodytomis genčių gyvenamomis teritorijomis 1892 m.; Pirmojo pasaulinio karo atlasas 1914 - 1918 m.; Europos orientacinis žemėlapis spausdintas Juozapo Zavadskio spaustuvėje Vilniuje 1939 m.; smulkus topografinis Suonijos žemėlapis; archeologinis Chorezmo žemėlapis, sudarytas S.P. Tolstovo 1948 m.; Jeruzalės miesto smulkus žemėlapis (19 -).

V. 2. 4. Spaudiniai. Iškarpos iš laikraščių apie karaimus rusų, lenkų, prancūzų kalbomis 1917 - 1938 m.; straipsnių atspaudai, iškarpos apie Turkijos prezidentą Gazi - Mustafa - Kemal - Pašą - Ataturką (1938); Luwachar (karaimiški kalendoriai) 1936, 1939; Turkų - totorių laikraščiai ir žurnalai arabiškais rašmenimis (1939). Jaunimo draugijos laikraštis karaimų kalba; TSRS Liaudies komisarų Tarybos pirmininko V.M.Molotovo kalba per radiją 1939 m. rugsėjo 17 d.

VI. Kiti asmenys. Daugiausia vietos užima Vladislavo Kotvičiaus korespondencija, viso 107 vienetai: Kotvičius Vladislavas (1872 - 1944) altaistas, nuo 1918 m. Peterburgo universiteto profesorius. 1920-22 m. Rytų kalbų instituto direktorius, 1923 m. persikelia į Lvovą. Dirba universitete Tolimųjų Rytų filologijos profesoriumi. 1922 - 36 m. ir nuo 1937 m. Lenkų Orientalistų draugijos pirmininkas; pradėjo leisti ir finansavo seriją "Collestanea Orientalia" (1932 - 39). Autorius

150 darbų apie mongolų, totorių, turkų, tungusų kalbas. Stambiausias darbas "Studia nad językami altajskimi" (1953).

Pradžioje keletas jo darbų: lenkų kalba atspaudas su Šapšalo ranka rašytomis pastabomis (1936.); darbo apie altajaus kalbas juodraštinė medžiaga (1936); šešių darbų apie tungusus, mongolus juodraštiniai egzemplioriai (193-).

Kaip jau minėta, daugiausia yra korespondencijos. Pradžioje Kotvičiaus V. laišakai rašyti kitiems asmenims: Kotvičius V.(?) - Hamišui S. keturiuose laiškuose atsakymai mongolų ir Mandžiūrijos kalbų klausimu. Laiškas - atsakymas Kioto imperatoriškojo universiteto profesoriui N. Isui su paaiškinimais dėl Altajaus kalbų, nurodoma medžiaga, mini J.Kalprota, F.V.K. Miulerį (Muller) 1937.05. Laiške Moskvitinui F. teiraujasi apie išvykusius iš Mongolijos karaimus, mini Baranovą, Loginovą, Spicyną (1923.12.12). Viename savo laiške kolegai profesoriui Pelliot Žanui Kotvičius atsako į jo pastabas rytų kalbų klausimais (1931). Išlikęs laiško juodraštis Religijos reikalų ir Švietimo komitetui dėl inž. Kazimiero Grochovskio darbų Charbine, dėl pasiūlymo organizuoti mokslinę ekspediciją (1930.03.29).

Daugiau kitų asmenų rašytų laiškų Kotvičiui V. įvairiais reikalais. Badelejus J. trijuose laiškuose iš Oksfordo rašo, ~~apie~~ apie ruošiamą knygą apie Rusiją, Mongoliją, Kiniją 1929.01.1 - 12; Balinovas Šamba dešimtyje savo laiškų Kotvičiui rašo, kad siunčia chrestomatijos "Chanco" antraščių leidimą, apie ruošiamą neperiodinį leidinį "Uban Zalaata", kalmukų kalbos klausimais, mini B. Ulanovą, prof. V.Vladimircovą 1926.12.7. Bangas - Kaupas V. keletose laiškuose iš Berlyno rašo tiurkologinių tekstų skelbimo ir aiškinimo reikalais 1931.05.15 - 1932.12. Bartaševas A. rašo apie gyvenimą Charbine 1937.04.17 - 1938.02, mini prof. Riazanovskį, prof. Tarlé. Bojanova D. Chara - Davanas savo laiškuose liečia kalmukų literatūros ir kalbos tyrinėjimo klausimus, mongolistikos klausimais 1927 - 1928. Dawchyunon Yu rašo Kotvičiui, kad prof. Širokogorovas pasiūlė išleisti kopiją knygelės, domisi lotynizuotais turkiškais ir mongoliškais dialektais, prašo šiuo klausimu paramos (apie 193-).

Djakovas Aleksejus 28 laiškuose rašo Rytų tyrinėjimo klausimais net iš šovinistinių pozicijų 1925 - 28m. Grionbehas K. iš Šarlotenburgo rašo knygų mainų ir "Bulletin des Rocznik Orientalistyczny" gavimo klausimu, altaistikos studijavimo klausimais 1936 - 1937.05.6.

Įdomūs Grochovskio K. (kalnų inžinieriaus) iš Charbino laišakai archeologų ekspedicijos į Afriką organizavimo klausimu, ekspedicijų į Mandžiūriją ir Mongoliją reikalais; l. 19 - 20, 42 - 47 Lenkų Rytų būrelio Charbine muziejaus eksponatų fotografijos 1928.12.6 - 1937.02.12. Orientalistų draugijos mokslo darbų leidimo reikalais Kotvičiui rašo Hosie Dorotėja iš Oksfordo (1929). Kioto Imperatoriškojo universiteto Literatūros fakulteto dėstytojo Isui N. laiškas - prašo kai kurių paaiškinimų liečiančių Altajaus kalbas, mini Potatiną, Manerheimą, M.Samuilovičių 1937.05.4.

Ivanovas V. dviejuose laiškuose - apie emigrantišką gyvenimą Indijoje, mini : Bartoldą, Rozenbergą, Kračkovskį, Zarubiną ir kt. 1935.05.4-07.26
Kastanjė (Castagne) Josepas Prancūzijos URM Užsienio spaudos sekcijos viršininkas domisi Kotvičiaus darbu apie Orenburgo stepių akmens skulptūras, vadinamas "bobas", mini kolegą japonistą M.Haguenauer, apie Altajaus kalbas (1939.01.2).

Didelis pluoštas Kovalskio T. rašytų laiškų Kotvičiui V. orientalistikos klausimais 1925.06.17 - 1939.08.10 Krokuva, Zakopanė. Ypač laiškų ir asmeninio pobūdžio, prašoma materialinės pagalbos. Orientalistikos bendrais klausimais rašo Mironovas N., Nikitinas V., Raušburgas. Rypka Jonas iš Prahos kreipiasi į Kotvičių Vl. bendradarbiavimo su Lenkijos orientalistais reikalais, mini prof. Rudolfą Urbaneką, Tadeušą Mankovskį, Serają Šapšalą, T.Kovalskį, Ulanovą (1936.02.30).

Šmitas Peteris iš Rygos 19 savo laiškų Kotvičiui V. rašo apie darbą Vladivostoko universiteto filologijos fakultete; mandžiūrų-tunguskų kalbos klausimu, spsūdinių keitimosi klausimais orientalistikos srityje, mini Zacharovą, Kovalskį, Vasiljevą 1923.02.29 - 1937.11.28.

VI. 2. J. Lobanosas. Vienas iš žymiausių karaimų bendruomenės veikėjų.

Skyrelyje daugiausia įvairių autorių eilėraščių vertimai į karaimų kalbą, jo sukurtos elegijos mirus įvairiems asmenims (Bari Egizui) poemų "Saša" I - II dalys apie Zorabą ir "Odisėja" vertimai į karaimų kalbą; Lobanoso J. autobiografija ir pareišimas Karaimų muziejaus direktoriui dėl priėmimo į darbą (1938 - 1946).

VI.3. Kiti asmenys. Laiškai turkų, arabų, persų, karaimų kalbomis (1921 - 1931).

Karaimų legendos ir padavimai užrašyti N. Šišmano su dedikacija S. Šapšalui 1937 - 44 m.

Čia sudėta nemažai gana įvairios medžiagos. Keletas įdomesnių: Firkovičiaus Šemajos darytas vertimas iš biblijos į lenkų kalbą apie karaimų tikybos pradininką Ananą Hannasi (1935.04.3); Babadžano M.F. straipsnis ir istorinė Krymo karaimų apžvalga (1950-57). Bašmakovo A. monografija apie senuosius Krymo karaimus, taip pat autorių liečianti medžiaga (1935 - 38). Eljaševičiaus Br. biografinės apybraižos apie žymesnius žmones - I.S.Babadžaną, D.B.Pašą, I.S.Eljaševičių (1945 - 1950).

Grochovskis K. laiške Religijos ir Švietimo reikalų ministruui praneša, kad Gobio dykumoje atkasė Čingis Chano sostinės griuvėsius, siunčia jų plano kopiją 1928.03.18, Charbinas; Izraelio karaimų vienybės draugija siunčia raštą Zajončkovskiui J. ir Jutkevičiui E. dėl karaimų veiklos, dėl Šapšalo išrinkimo Lenkijos karaimų hachanu, prašo informacijos apie ingresso iškilmes 1928.02.12 Kairas; Kefeli M. laiškelyje Aivazui prašo surinktus pinigus perduoti badaujančių karaimų pagalbos komitetui ir artimiausiu laivu išsiųsti maistą 1922.04.6.

Egipto karaimų hachano Levi Babovičiaus Tovino laiškai Šišmanui Abrahamui apie skaitytas paskaitas iš senosios Egipto karaimų istorijos, Naujųjų Metų šventės klausimu, pridėtas M. Bliumo straipsnis apie Trakų karaimus, vertimas iš laikraščio "Haddavar" 1936.02.4; apie ruošiamą išleisti kalendorių Lučko karaimų šnekamąja kalba 1936.01.18; Levi Babovičiaus straipsnis "Egipto karaimai". Šišmano A. straipsnis apie karaimų dailininką Bari Egizą, jo gyvenimą ir kūrybą, 1945 m.

Fondą užbaigia VARIA. Galima paminėti "Ilgo gyvenimo eleksyro" receptą užrašytą iš S.T.Kuznecovo 1902 m. lapkričio 18 d. Vilniuje; Tarp-tautinės persų dailės parodos Londone trumpą apžvalgą 1931 m.; išrašą iš įstatymo apie valstybinį TSRS fondą 1946 m.; Šalkauskio K. pareiškimas TSRS Aukščiausios Tarybos prezidentui ir Generaliniam prokuroriui pensijos gavimo reikalu 1953 m.

1919.06.5.

(St. Lemli'eku'ri)

HADŽI SERAJA CHANAS ŠAPŠALAS (1873-1961) - karaimų tautos dvasinis ir pasaulietinis vadovas, pasaulinio garso orientalistas, profesorius, visuomenės veikėjas.

1873 m. gegužės 8d. gimė Bachčisarajuje (Krymas)

1899 m. baigė Sankt Peterburgo universitetą pirmojo laipsnio diplomu (Rytų kalbos)
1901-1908 m. dirbo Persijoje, dėstė rusų kalbą prestižinėje privačioje Lukmanijos mokykloje, rinko ir studijavo Irano azerų folklorą, Persijos šiitų ikonas, senovines rytietiškas monetas ir kt.

1915 m. gegužės 15 d. Eupatorijoje išrinktas Taurijos ir Odesos karaimų bendruomenių aukščiausiuoju dvasininku - hachanu.

1919 m. pasitraukė iš Krymo į Kaukazą, o vėliau į Turkiją. Iki 1928m. gyveno Stambule.

1927 m. spalio 23-24 d. Trakuose įvykusiame pirmajame visuotiniame karaimų suvažiavime, kuriame dalyvavo Vilniaus, Trakų, Lucko ir Haličo bendruomenių delegatai, išrinktas aukščiausiuoju dvasininku – hachanu ir pasaulietiniu bendruomenės vadovu.

Tvarkydamas karaimų bendruomenės reikalus, S.Šapšalas ypač daug dėmesio skyrė karaimų religinės bendruomenės statuto parengimui. Šis svarbus dokumentas buvo patvirtintas 1936 m. rugpjūčio 26d. kartu su musulmonų religinės sąjungos statutu ir užtikrino šių abiejų bendruomenių autonomiškumą,

1932 m. sausio 3 d. jo iniciatyva Vilniuje įsteigiama Karaimų istorijos ir literatūros mylėtojų draugija. Tuo pat metu S.Šapšalas pradeda aktyvią veiklą dėl karaimų tautos muziejaus statybos ir steigimo Trakuose. Muziejaus pastatas baigtas statyti 1939m., bet perkelti į jį asmeninio S.Šapšalo muziejaus eksponatų nebespėta.

Būdamas aukščiausiuoju karaimų bendruomenės hierarchu, S.Šapšalas nepamiršo ir savo profesinių interesų – daug rašė orientalistikos klausimais.

1928 m. tapo Lenkijos orientalistų draugijos nariu, o 1935 m. jos vicepirmininku. S.Šapšalo pastangų dėka II-asis (1932) ir VI-asis (1937) Lenkijos orientalistų suvažiavimai posėdžiavo Vilniuje. 1929 m. S.Šapšalas tapo Lenkijos Mokslų Akademijos nariu- korespondentu, o 1930 m. - Lvovo universiteto Tolimųjų Rytų institute už darbą "Kyrym Karaj Turkleri" ("Krymo tiurkai karaimai") įgijo Rytų kalbų srities filosofijos mokslų daktaro laipsnį.

1930-1939 m.m. dėstė turkų kalbą Vilniaus aukštojoje politinių mokslų mokykloje, o 1939 m. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Filosofijos fakulteto taryba išrinko jį Rytų kalbų katedros ekstraordinariniu profesoriumi.

1934 m. Vilniuje išleista monografija „Wyobrażenia Świątych Muzulmanśkich a wpływy ikonograficzne katolickie w Persii“ (Musulmonų šventųjų vaizdiniai ir katalikų ikonografijos įtaka Persijoje), kurioje aprašytas dar Persijoje surinktas musulmonų šiitų ikonų rinkinys.

1935m. Krokuvoje išleista knyga "Persijos azerų folkloro pavyzdžiai (įvadas, tekstai, azerų- lenkų- vokiečių kalbų žodynelis)" neprarado savo vertės iki šiol. 1940 m. ir 1945 m. pakartotinai S.Šapšalas buvo priverstas atsisakyti karaimų aukščiausiojo dvasinio hierarcho ir pasaulietinio vadovo pareigų.

Po II pasaulinio karo - Lietuvos MA Istorijos instituto mokslinis bendradarbis. Ypač daug prisidėjo renkant medžiagą akademiniam Rusų-karaimų-lenkų kalbų žodynui (1974). Iš vis yra parašęs per 100 mokslinių straipsnių ir knygų įvairiais karaimikos ir kitų Rytų tautų istorijos bei kultūros klausimais.

1951 m. nacionalizuotas privatus S.Šapšalo muziejus, veikęs Vilniuje jo bute Kęstučio gatvėje.

Mirė 1961m. lapkričio 18d., palaidotas Vilniuje karaimų kapinėse. 2002 m. Kryme karaimų kapinėse pastatytas Atminimo akmuo.

Plačiau žiūrėti knygoje „Hadži Seraja Chanas Šapšalas pasišventęs tautai ir mokslui“. Sudarė H.Kobeckaitė, V.Poviliūnas, I.Senulienė, A.Zagreckaitė. Trakų istorijos muziejus, 2011.

Dr.Halina Kobeckaitė